

Пежинська О. М.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

РЕЛІГІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ТОПОНІМНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ПЕРІОД СЕРЕДНІХ ВІКІВ

У статті розглядається одна з центральних проблем топоніміки – походження, формування та особливості топонімів, яка залишається дискусійною й остаточно не розв'язаною. Аналізується процес утворення топонімних назв у період Середніх Віків в основі яких знаходимо релігійний компонент.

Ключові слова: *топоніми, Середні Віки, релігія, семантичне значення, походження.*

The article deals with an unsolved problem of toponymy – origin, formation and peculiarities of toponyms. The process of formation of toponymic names in the Middle Ages, where we can find the religious component is analyzed.

Key words: *toponyms, the Middle Ages, religion, semantic meaning, origin.*

Дослідження проблеми утворення топонімних назв у французькій мові відповідає основним напрямкам наукового дослідження кафедри романської філології Львівського національного університету імені І. Франка “Лінгвістичні проблеми з урахуванням сучасного методологічного рівня науки” та “Історіографія романістичних досліджень у Львівському університеті”.

Для вивчення історії будь-якого народу, умов його життя, географічного середовища, розвитку і специфіки його мови велике значення має дослідження і вивчення географічних назв.

Релігія з'являється дуже рано у французькій топоніміці, так як деякі із назв місцевості відчувують ще сліди божеств, яким поклонялися Гали. Саме християнство (IV-XIII ст.), а особливо католицизм, глибоко вплинув на топоніміку Франції. Присутність народів іншої релігії зустрічається лише в поодиноких випадках: *Baigneux-les-Juifs* (Côte-d'Or) (Кот-д'Ор, 1391), єдиний приклад такого типу у Франції.

Людину від народження до смерті супроводжують обрядові дієства, і в топонімних назвах відображаються терміни, що означають культові споруди досліджуваного періоду.

Проблеми становлення топонімних найменувань цікавили багатьох зарубіжних дослідників, зокрема А. Доза (A. Dauzat), П. Марішаль (Paul Marichal), Л. Міро (Léon Mirot), К. Жуліан (Camille Jullian), П. Жоанн (Paul Joanne), Ж. Лотт (J. Loth), Ж. Брюн (Jean Brunhes).

Метою нашого дослідження є здійснення аналізу топонімних найменувань релігійного походження у період Середніх Віків та визначення їхніх семантичних особливостей.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- встановити період виникнення топонімів з релігійним значенням;
- з’ясувати етимологічне значення релігійних компонентів у власних назвах;
- описати семантичні особливості топонімів.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється необхідністю з’ясувати відбиток релігії (християнства) в утворенні нових топонімних найменувань у період Середніх Віків.

На нашу думку аналіз процесів розвитку топонімів з релігійним значенням є недостатньо вивченим. В умовах значного їхнього поширення на території Франції набуває актуальності дослідження їхніх семантичних особливостей.

Відбиток християнства тим важливий, що воно почало поширювалося у франкський період і продовжувало розвиватися у феодальний період, коли утворювалися та стабілізувалися більшість вже сучасних топонімів.

Поширення християнства у Римській імперії сприяло тому, що народна латинь всіх провінцій поглинула в себе чисельну кількість грецьких термінів релігійного походження (*ecstasis* – піднесення, *monachus* – монах, *presbiter* – священник та інші) [1, с. 241].

Саме будівлі для поклоніння дають свою назву населеному пункту, який утворювався біля них, але найбільша кількість релігійних позначень представлена культом святих у XI – XIII століттях. Культові споруди: місце для молитви, молитовня, церква, собор, відіграють важливу роль у період Середніх віків.

Так, найстаровинніший термін *cella*, *petite chambre*, спочатку означав самотній сільський будиночок (*ermitage*), пізніше – монастир (*monastère*), та брав участь в утворенні простих і складних назв:

La Celle (Cher, Indre-et-Loire, Loiret, Nièvre, Saône-et-Loire), *Cellefrouin* (Charente), *Celleneuve* (Hérault), *La Celle-Saint-Cloud* (Yvelines), *Selles* (Loir-et-Cher, Loiret), *Naucelles* (Cantal), *Navacelles* (Gard, Hérault, *Nova Cella* у 1384), *Niozelles* (Alpes-de-Haute-Provence), *Sceaux* (Hauts-de-Seine, *apud Cellas* 1120, пізніше *Ceaux*), *Lalacelle* (Orne). Повторення артиклів у деяких назвах веде до забуття початкового значення слова [2].

Конструктивний елемент *celle* служить для утворення зменшувальних топонімів (diminutifs): *Celletes*, *Cellettes* (Charente, Cher).

Canonica (*Ecclesia*) (грецького походження) – *assemblée* – *зібрання*, *асамблея*, *église collégiale* – *колегіальна церква*, позначало місце, де збиралися віруючі та з’являється часто як другорядний елемент для позначення сільської місцевості, де знаходилася церква: *Marigny-l’Église* (Nièvre). Коли було декілька церков у населеному пункті, другий елемент у назві, вживається у множині: *Lussac-les-Églises* (Haute-Vienne) дві церкви, та три церкви у *Saint-Laurent-les-Églises* (Haute-Vienne) [6].

Необхідно звернути увагу на назву місцевості *Sainte-Mère-église*, згідно позиції французького лінгвіста Рене Леплі (René Lepelley), мова йде не про початкову назву населеного пункту, а про невірну передачу латинської назви, якою протягом віків називали церкву: *Sanctae Mariae Ecclesia*, “l’église de sainte Marie” – церква святої Марії, >*Sainte Mariglise* > *Sainte-Mar-Iglise* та на сучасній французькій мові *Sainte-Mère-église* [4].

У сполученні з прикметником, топоніми релігійного походження породжують нові назви: *magna, grande, великий* → *Manéglise* (Seine et Marne) *celle +nova, nouvelle* → *Naucelle(s), Navacelles, Neufchelles* (Oise), *Niozelles* (Alpes de Haute-Provence), *Novacelles* (Puy-de-Dôme) [8, с. 227].

Численними знаходимо назви з детермінативом: *Vieille-église-en-Yvelines* (Yvelines), *Neuvéglise* (Cantal), *Méréglise* (Eure-et-Loir, *Mater Ecclesia* 1250) “église mère” – церква-мати, *Contréglise* (Haute-Saône, *Conteriglesia* у 1196).

Зменшувальне провансальське слово *gleisola, petite église* – маленька церква, зустрічається у топонімах: *Lagleygeolle* (Corrèze), *Grézolles* (Loire).

У сполученні з іменником утворюються складні топоніми з релігійним значенням: *Dunkerque* (Nord) – *dune, colline* – пагорб та *kerke, église* – церква, тобто, церква на пагорбі; *Houtkerque* (Nord), “l’église du bois” – дерев’яна церква; *Kirchberg* (Haut-Rhin), з германської *kirche, église* – церква, та *berg, montagne* – гора; *Kernilis* (Finistère), з бретонської *kêr, village* – село, та *ilis, église* – церква; *Criquetot* (Seine-Maritime), з древньоскандинавської *kirkia, église* – церква, та *topt, terroir avec habitation* – земля з поселенням; *Cricqueville* (Calvados), з древньоскандинавської *kirkia* та з латинської *villa, ferme* – хутір, пізніше *village* – село; *Clocca, cloche, дзвін*, на півночі Франції – *cloque*, звідки назва *Hautecloque* (Pas-de-Calais), *village au haut clocher*, село з високим дзвоном.

Інший термін *basilica*, походить з грецької мови – *basilikê, édifice royal* – королівський будинок. Відповідно до частоти появи цього компонента в топоніміці, у сучасній французькій мові *basilique* є літературним терміном і не зустрічається в жодній назві місцевості; в той час як в церковній латині – *basilica* утворює різноманітні топоніми, особливо на Заході, в Центрі та на Півночі Франції. Дуже важко їх розшифрувати оскільки фонетична еволюція регіональних говорів їх трансформувала: *Bazoche* (Aisne, Eure-et-Loir, Loiret, Nièvre, Seine-et-Marne), *Bazaiges* (Indre), *Bazauges* (Charente-Maritime), *la Bazoge* (Manche), *la Bazoque* (Calvados), *Baroche* (Orne), *la Bazeuge* (Haute-Vienne), *la Bazouge* (Mayenne), *Bazugues* (Gers), *Bazailles* (Meurthe-et-Moselle), *Bazeilles* (Ardennes), *Bazoilles* (Vosges) [2].

Oratoire, з латинського *oratorium* “lieu de prière” – місце молитви, утворювало багато топонімів. У сучасній французькій мові *oratoire* є літературним терміном і не зустрічається в топоніміці, проте його латинська форма

зазнала значної фонетичної еволюції, особливо у мові північних районів Франції (*langue d'oïl*): *Auzouer* (Indre-et-Loire), *le Loreur* (Manche), *Loreux* (Loir-et-Cher), *Lourouer* (Indre), *le Loroux* (Ille-et-Vilaine), *Oroux* (Deux-Sèvres), *Orrouer* (Eure-Loir), *Ouroux* (Nièvre, Saône-et-Loire), *Ouvrouer* (Loiret), *Ouzouer* (Loir-et-Cher, Loiret), *Ozoir* (Eure-et-Loir, Seine-et-Marne), *Ozouer* (Seine-et-Marne), *Yrouerre*, *Yrouère* (Yonne) [7].

Термін, який досить часто використовувався у Середні Віки для позначення сільської церкви, походить з латинського *monasterium*, що на старофранцузькій мові *montier* або *moustier* (у сучасній французькій мові *monastère* – *монастир*): *Villy-le-Moutier* (Côte-d'Or), *Mouthier-en-Bresse* (Saône-et-Loire), *Motey-sur-Saône* (Haute-Saône) *Villemoutiers* (Loiret), “*domaine du monastère*” – володіння *монастиря*, *Montierchaume* (Indre), де *chaume* – соломинка, “*terre inculte, lande*” – необроблена земля, *нічана рівнина*, *Neufmontiers*, *Neufmoutiers* (Seine-et-Marne), *Faremoutiers* (Seine-et-Marne) (заснований у VII ст.).

Численними є зменшувальні форми від латинського *monasterium*: **monasterellum*, **monastellum* або **monasteriolum*, “*petit monastère*” – маленький монастир, “*petite église*” – маленька церква, звідки назви: *Ménestreau*, *Ménétréol*, *Mennetou*, *Monthou*, *Mottereau* (Centre), *Montrol* (Haute-Vienne), *Mortroux* (Creuse), *Montérolier* (Seine-Maritime), *Ménestérol* (Dordogne), *Monistrol* (Haute-Loire), *Ménétreux et Ménétreuil* (Bourgogne), *Montreuil*, *Montrieux et Montereau* (Centre та Île-de-France), *Menotey*, *Moutherot*, *Ménétrux*, *Monnetay*, *Montreux*, *Montarlot* (Franche-Comté).

Зустрічаються особливі назви, як наприклад: *Baume-les-Dames*, жіночий монастир (Doubs) et *Baume-les-Messieurs*, чоловічий монастир (Jura). Навіть назви *Lamongerie* (Corrèze), *Lamontgie* (Puy-de-Dôme) та *Lamonzie* (Dordogne), на старофранцузькій – *monge*, *moine* – монах, і служать для позначення жіночого монастиря.

Топоніми, утворені за допомогою компонента *Dieu* – Бог позначали монастир: *La Chaise-Dieu* (Haute-Loire), з латинського *casa*, *maison* – дім, *Le Mont-Dieu* (Ardennes), *Lieudieu* (Isère), *Port-Dieu* (Corrèze) [3].

Топоніми релігійного походження надзвичайно багатий та різноманітний клас, який можна представити в назвах комун (*noms de communes*).

Цікавими виявилися кількісні дані, отримані в ході нашого дослідження. На підтвердження цього нами виявлено на території Франції у 9 департаментах від 28 до 35 топонімів релігійного походження (9%); у 17 департаментах – 21-28 топонімів (18%); у 26 департаментах Франції знаходимо 14-21 топонімів (29%), які містять компонент релігійного походження; у 25 департаментах – 7-14 топонімів (33%) та у 9 департаментів – 1-7 топонімів (11%).

Отже, проаналізовані топонімні назви, в основі яких знаходимо релігійний компонент яким є в більшості випадків культові споруди, є до-

силь поширеними в період Середніх Віків, особливо у франкський період і продовжують розвиватися у феодалний період. Приклади ілюструють численні випадки вживання топонімів з даними елементами та їх поширення по всій території Франції. Проте, під впливом фонетичної еволюції, дедалі важче визначити значення та початкову форму цих топонімів. Відображена в топонімії лексика дає змогу уявити досить повну картину минулого Франції, особливо включаючи духовну культуру та історичні події.

Враховуючи етимологічне значення власних назв та утворення похідних, проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей утворення топонімів в період Середніх Віків.

Результати проведеного аналізу доводять необхідність проведення спеціальних досліджень для розроблення теорії лексикографічного опису топонімів у спеціалізованих словниках, уніфікації прийомів і методів словникової роботи.

Література:

1. Корлэтяну Н. Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками. – Москва: Из-во “Наука”, 1974, – 267 с.
2. Dauzat A. “Les noms de lieux: origine et évolution”. – Paris.: librairie delagrave, 1926. – 264 p.
3. Lejeune Sylvie: La religion dans la toponymie (Festival International de Géographie 2002 Saint-Dié-des-Vosges “Les espaces et les lieux du religieux “: http://fig-st-die.education.fr/actes/actes_2002/index.htm.
4. Lepelley (René), Noms de lieux de Normandie et des Îles Anglo-Normandes, éd. Bonneton, Paris, 1999.
5. Morlet (Marie-Thérèse), Dictionnaire étymologique des noms de famille, Paris, 1997.
6. Poulet (Denise), Noms de lieux du Nord-Pas-de-Calais, éd. Bonneton, Paris, 1997. http://books.google.fr/books?id=jU0sMFD4x2kC&dq=religion+dans+la+toponymie&source=gbs_navlinks_s.
7. Sabot Thierry, Les défrichements du Moyen Age et la toponymie: <http://www.histoire-genealogie.com/spip.php?article107>.
8. Vial Eric. Les nom de villes et de villages. – Paris:Belin, 1983. – 319 p.